



FIRAT ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF DIVINITY

Yıl/Year: 20

Sayı/Number: 2

ELAZIĞ - 2015



MUALLİM KÂZİM UZ VE MÛSİKÎ

Yavuz DEMİRTAŞ*

Öz

II. Mahmud (ö. 1839)'un 1826 yılında lağvetmiş olduğu Mehterhâne'nin yerine kurulan Muzika-i Hümayun'da Batı Mûsikîsi eğitimi alan müzisyenlerden Türk Mûsikîsi'ne de vâkıf ve muhib olanlar, Türk ve Batı Mûsikîsi'ni nazarı açıdan karşılaştıran mûsikî eserleri meydana getirmiş, pek çok eseri notaya alarak unutulmaktan kurtarmış, böylece Türk Mûsikîsi'nin gelişimine ve dağarcığının zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Bahsi geçen müzisyenlerden biri de, çalışmamıza konu olan Muallim Kâzım Uz'dur. Muzika-i Hümayun'daki görevinden dolayı Batı Mûsikîsi'ne, Klasik Türk Mûsikîsi'nin son büyük bestekân Zekâî Dede'den almış olduğu derslerden dolayı da Türk Mûsikîsi'ne vâkıf olan bu değerli şahsiyet, sahip olduğu zengin mûsikî bilgisi sayesinde, nazarı ve amelî sahada birçok eser vücûda getirerek, yaşadığı zaman diliminde zor günler geçiren Türk Mûsikîsi'ne büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bu özelliklerinden dolayı Türk Mûsikîsi'nin köşe taşlarından biri olduğuna inandığımız Kâzım Uz'un hayatı ve mûsikîşinaslığına dair müstakil bir çalışmanın yapılmamış olması, bizde, konuyla ilgili bir çalışma yapılmasının gerekli olduğu kanaatini uyandırmış ve neticede bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Muallim, Kâzım Uz, Mûsikî, Bestekâr, Mûsikî Nazariyâtı.

Muallim Kâzım Uz and Music

Abstract

Mahmut II who died in 1839 abolished Mehterhane and founded Muzika_i Humayun and and the musicians there that received Western music education and also had a grasp of Turkish music created musical works comparing the Turkish and western music from a theoretical standpoint and transferred many works to notes and saved them from being forgotten and contributed to the development of the Turkish music and vocabulary notes. Muallim Kazım Uz is one of the musicians about whom we will mention in this context. Due to his duty in muzika_i Humayun he learned Western music and the lessons he had from Zekai Dede, who is the last greatest composer of the Turkish classical music, made him familiar with the Turkish music

*Yrd.Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuarı Öğretim Üyesi, e-mail:
yavuzdemirtas@firat.edu.tr

Kazım Uz contributed to the Turkish music ,that had difficulties at that time, in theoretical and practical field with his vast music knowledge by producing musical works. We believe Kazım Uz to be one of the cornerstones of Turkish music and the fact that there is not a research made particularly on his life and music inspired this paper as we believe he deserves to be studied alone on his life and music.

Key Words: Teacher, Kâzım Uz, Music, Composer, Theory of Music.

Giriş

Türk-İslâm Devletleri içerisinde Avrupa (Batı) ile en fazla temas halinde bulunan devletin Osmanlı Devleti olduğu hemen herkesin malumudur. Askerî, siyâsî, iktisadî, ictimâî vs. gibi birçok alanda karşılıklı olarak yapılan temaslar arasında, hiç şüphesiz mûsikî sahasında yapılanlar da büyük önem arz etmektedir. Altı asırdan fazla süren varlığıyla dünyanın en uzun ömürlü ve zamanının en güçlü devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin ilgi ve desteğiyle en yüksek seviyesine ulaşan, dolayısıyla da Şark (Doğu) Mûsikîsi'nin en önemli ve en gelişmiş şubelerini teşkil eden Türk Mûsikîsi ile Avrupalıların vücûda getirdiği Garp (Batı) Mûsikîsi arasında karşılıklı olarak gerçekleşen bu alışverişlerin başlangıcını; "*Avrupalıların Türk Mûsikîsi İle İlk Karşılaşması*" ile "*Osmanlıların Batı Mûsikîsi İle İlk Karşılaşması*" şeklinde ikiye ayırmak gerekmektedir.

Avrupalıların Türk Mûsikîsi ile ilk temasları Haçlı Seferleri sırasında askerî mûsikî bağlamında olmuş, ancak bu temaslar, Osmanlı Devleti'nin askerî güç bakımından dorukta olduğu ve Türkler'in bütün Avrupa'da bir siyâsî tehdit unsuru olarak görüldüğü XVI. yüzyıla kadar Avrupalılar üzerinde pek de kalıcı izler bırakmamıştır. XVI. yüzyılda kaleme alınan eserlerin pek çoğunda da tabiatıyla Osmanlı'nın gücünü temsil eden Mehter Mûsikîsi üzerinde durulmuştur. Ancak XVII. yüzyılda Avrupalıların Türk Mûsikîsi'ne gösterdikleri ilginin arttığını, Türk Mûsikîsi'nin de sırf askerî mûsikîden ibaret olmadığını farkına vardıklarını görüyoruz. Bu dönemin gözlemcileri Türkler'in mûsikîsine daha nesnel bir tutumla bakmışlar, Osmanlı ülkesinde dinledikleri dinî ve lâ-dinî mûsikîden hoşlanmışlar, dinledikleri bazı eserleri de notaya alarak günümüze kadar ulaştırmışlardır.¹

Osmanlıların Batı Mûsikîsi ile ilk temasları ise yaklaşık olarak beş asır öncesine dayanmaktadır. Fransız Kralı I. François (ö.1547) tarafından Kanunî

¹ Bülent Aksoy, "Batılı Gözüyle Osmanlılarda Mûsikî", <http://www.turkishmusicportal.org/article> (4 Kasım 2013). (Geniş bilgi için Bkz. Bülent Aksoy, *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Mûsikî*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2003).

Sultan Süleyman (ö.1566) için 1543'de gönderilen orkestra ile başlayan bu süreci, 1562'de Esmâ Sultan'ın câriyelerinin Atmeydanı'nda yapmış oldukları "Bale", İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth (ö.1603)'in III. Murad (ö.1595)'in eşine hediye ettiği "Org" ve 1576'da İstanbul'a gelen Alman Papaz Salomon Schweigger (ö.1622)'in, mehterin çaldığı bir parçayı ilk defa Batı Notası'yla yazması takip etmiştir. Bu münasebetler II. Mahmud (ö.1839) zamanında hız kazanmış, 1826'da Mehter Takımı kaldırılarak yerine Askerî Bando tesis edilmiş, İtalyan besteci Giuseppe Donizetti, 1828 yılında Saray Bando Takımı'nın başına getirilmiş ve nihayetinde de 1831'de kurulan Muzika-i Hümayun Teşkilatı ile birlikte Batı Mûsikîsi Eğitimi resmen verilmeye başlanmıştır.²

Bu gelişmeler, Türk asıllı olmayan birçok Avrupalı bestekârın Türk Marşları bestelemesine vesile olmuş, bestelenen bu marşlar da, Osmanlı Simgesi'nin müzik kanalıyla Avrupa'da daha tanınır hale gelmesini sağlamıştır. Batı Müziği'ne göre bestelenen bu marşların, Batı Müziği'nin ülkemizde yaygınlaşmasına vesile olduğunu da söyleyebiliriz. Ancak bu yayılma belli bir zümre üzerinde gerçekleşmiş, toplumun diğer kesimleri üzerinde pek etkili olamamıştır. Zamanla Batı Mûsikîsi Eğitimi'ni destekleyen kitaplara ihtiyaç duyulmuş, tabiatıyla da bu ihtiyacı karşılamak için bazı eserler vücuda getirilmiştir.

Yeri gelmişken şu hususun altını çizmek istiyoruz: Muzika-i Hümayun'un tesis edilmesi, Türk Mûsikîsi için her ne kadar büyük bir kayıp olarak görülse de bazı kazanımları da beraberinde getirdiği muhakkaktır. Şöyle ki; Muzika-i Hümayun'da Batı Mûsikîsi eğitimi alan Türk Mûsikîsi'ne vâkıf ve muhib müzisyenler, bu iki farklı mûsikî türüne ait bilgilerin delâletinde, başta nota bilgisi olmak üzere birçok yönden daha donanımlı bir hale geldiklerinden, değişik anlayışların ve yepyeni eserlerin ortaya çıkmasını sağlamışlar, vücuda getirmiş oldukları kitap, makale vs. gibi eserlerde pek çok mûsikî eserini notaya alarak, onları unutulmaktan kurtarmışlar, böylece Türk Mûsikîsi'nin gelişimine ve dağarcığının zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır.

Bahsi geçen müzisyenlerden biri de hiç şüphesiz, çalışmamıza konu olan bu makalenin müellifi Muallim Kâzım Bey'dir. Muzika-i Hümayun'daki görevinden dolayı Batı Mûsikîsi'ne, Klasik Türk Mûsikîsi'nin son büyük

² Recep Uslu, "Osmanlılarda Batı Mûsikîsi Teorisi Eserleri: XIX. Yüzyıl", <http://www.turkishmusicportal.org/article> (2 Kasım 2013). (Bkz. Recep Uslu, "Osmanlılarda Batı Mûsikîsi Teorisi Eserleri", *Orkestra*, No: 307, İstanbul, 1999, s. 41-53).

bestekârı Zekâî Dede'den almış olduğu derslerden dolayı da Türk Mûsikîsi'ne vâkıf olan bu değerli şahsiyet, sahip olduğu zengin mûsikî bilgisi sayesinde alanıyla ilgili birçok eser vücûda getirmiş, yaşadığı zaman diliminde zor günler geçiren Türk Mûsikîsi'ne büyük hizmetlerde bulunmuştur. Şimdi bu değerli şahsiyetin hayatı ve eserlerinin yer alacağı birinci bölüme geçiyoruz:

1 - Kâzım Uz'un Hayatı

"Muallim Kâzım Bey" veya "Sakallı Kâzım Bey" diye de anılan İsmail Kâzım Uz, 1873 yılında İstanbul'da, Fâtih'in Draman Senti'nde doğmuştur.³ Posta ve Telgraf Nezâreti ambar memurlarından İşkodralı Mustafa Ağa'nın oğludur. Hâfızpaşa İlkokulu'nu bitirdikten sonra Fâtih Askerî Rüşdiyesi'ne devam etmiş, babasının vefat etmesi üzerine öğrenimini Darüşşafaka'da sürdürmeye başlamıştır. 1892 yılında bu okuldan mezun olduktan hemen sonra Telgraf ve Posta Nezâreti Muhâsebe Kalemî'nde göreve başlamıştır. Çalışma hayatında göstermiş olduğu başarı ve sergilemiş olduğu örnek davranışlar üzerine "Gümüş İftihâr Madalyası" ile ödüllendirilmiştir. Zeki, ciddiyet ile şakayı birbirinden ayıran, terbiyeli, içki kullanmayan ve sazlı-sözlü ve içkili meclislere gitmeyen bir kişne idi. Adliye müsteşârı Hacı Şükrü Efendî'nin kızı Lâmia Hanım ile evlenmiş, bu evlilikten Refî' isminde bir oğlu ve Sâtia adında bir kızı dünyaya gelmiştir.⁴

Memûriyeti esnâsında yayınlamış olduğu "Ta'lim-i Mûsikî" veyahut diğer adıyla "Mûsikî İstîlâhâtı" adlı eserinden dolayı 30 Temmuz 1893 yılında. Muzika-i Hümâyun'a alınmış ve 13 Mart 1895'teki istifâsına kadar da bu görevine devam etmiştir. İstifâsının ardından, yaklaşık olarak 40 yıla yakın bir süre hizmet edeceği Maârif Nezâreti'nde çalışmaya başlamıştır. Bu kurumdaki ilk görevi de Ankara Mekteb-i İdâdîsi Türkçe, Coğrafya ve Usûl-i Defter muallimliği olmuştur. 20 Ocak 1896'da, İstanbul Topkapı Merkez Rüşdiyesi

³ Kâzım Uz'un doğum tarihi ihtilâflı bir konuyu teşkil etmektedir. Recep Uslu'ya göre 1871 (Uslu, "Osmanlılarda Batı Mûsikîsi Teorisi Eserleri", <http://www.turkishmusicportal.org/article>); M. Nazmi Özalp ile Yılmaz Öztuna'ya göre 1872 (M. Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, c. I-II, MEB Yay., İstanbul, 2000, c. II, s. 118; Yılmaz Öztuna, "Uz (Muallim Hoca Sakallı Kâzım Efendi)", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, c. I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, c. II, s. 463); Nuri Özcan'a göre de, 1873 yılıdır. (Nuri Özcan, "İsmail Kâzım Uz", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, c. XLII, s. 254). Başbakanlık Arşivi'ndeki belgeye dayanan Özcan'ın bu konudaki görüşünün daha isabetli olduğunu düşünmekteyiz.

⁴ Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi II*, s. 118; Öztuna, "Uz", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 463-464; M. Kemal İnal, *Hoş Sadâ*, İş Bankası Yay., İstanbul, 1958, s. 211-212; Ahmet Say, *Mûsikî Tarihi*, Mûsikî Ansiklopedisi Yay., Ankara, 2000, s. 509; Özcan, "İsmail Kâzım Uz", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi XLII*, s. 254.

Türkçe, Farsça ve Matematik muallimliğine getirilmiştir. 10 Ekim 1898-27 Temmuz 1901 tarihleri arasında Maarif Nezareti Mektûbî Kalemî'nde kâtip muâvinliği, 14 Kasım 1900 tarihinde Mercan İdâdîsi Hesap ve Hendese muallimliği, 1 Mart 1901'de de Rasathâne-i Âmire Kâtipliği görevlerinde bulunmuştur. 13 Eylül 1898 - 14 Eylül 1902 tarihleri arasında Dârüşşafaka'da, sekizinci sınıfa Mekanik, altıncı sınıfa da fahrî olarak Cebir dersleri okutmuştur. Ayrıca 15 Eylül 1902'de Mercan İdâdîsi'nde Hesap ve Hendese dersleri de vermiştir. 22 Ekim 1903 tarihinde Dârüşşafaka'daki Cebir dersini bırakıp yine fahrî olarak Farsça muallimliği görevinde bulunmuştur. 14 Aralık 1905'te Dârüşşafaka'daki muallimliğinden ayrılmasının ardından 29 Mart 1906'da Maârif Nezâreti Sicill-i Ahvâl Şubesi mümeyyizliğine getirilmiştir. Rütbesi, 3 Mart 1905'te "Sâniye"ye yükseltilmiştir. Mercan İdâdîsi'nde devam eden görevine, 14 Ocak 1909'da Topkapı Rüşdiyyesi Kırâat ve Ma'lûmât-ı Medeniye muallimliği görevi ilave edilmiştir. 1 Eylül 1909'da, Mekteb-i Rüşdiyye müfettişliği görevi yanında iki ay sonra İstanbul İdâdîsi'nde Hesap muallimliğiyle vazifelendirilmiştir. 1 Kasım 1909'da Maarif Nezareti'ndeki görevinden ayrılmış, daha sonra Vefâ İdâdîsi ve Bezm-i Âlem Kız Sultânîsi'nde ders vermeye devam etmiştir. 70 yıllık ömrünün büyük bir kısmını eğitim, kültür ve sanat hizmetine adanmış Muallim Kâzım Uz, 9 Ocak 1943'de, İstanbul-Suâdiye'deki evinde vefât etmiş ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁵

2 - Kâzım Uz'un Mûsikîşinaslığı

Hayatı hakkında verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere yaşadığı dönemin çok önemli bir eğitimcisi olan Muallim Kâzım Bey, ilk mûsikî bilgilerini, 1887'den beri derslerine katıldığı Zekâî Dede'den almıştır. Dârüşşafaka'dan hocası da olan Zekâî Dede'nin evindeki meşklerle başlayan mûsikî faaliyetleri, hocasının 1897 yılındaki vefatına kadar on yıl süreyle devam etmiş, hocasından, nazârî bilgilerin yanı sıra, Mevlevî Âyinleri başta olmak üzere pek çok eser de meşk etmiş olan Kâzım Bey, Batı Mûsikîsi'ni de Muzika-i Hümâyûn'daki hocalığı sırasında öğrenmiştir.

⁵ Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi II*, s. 118; Öztuna, "Uz", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 463; İnal, *Hoş Sadâ*, s. 211; Say, *Mûsikî Tarihi*, s. 509; Özcan, "İsmail Kâzım Uz", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi XLII*, s. 254.

a-) Sâzendeliği

Kâzım Uz'un sâzendeliği, yani herhangi bir enstrüman icra edip-etmediği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamasına rağmen, çalgı âletleri hakkında sarf etmiş olduğu; "*Türk Mûsikîsi icracıları (sâzendeler), çalgıların sesini Türk Mûsikîsi perdelerine akort etmek şüretiyle Batı Mûsikîsi çalgılarıyla eser icra edebilirler. Ancak Batı Mûsikîsi icracıları, Batı'nın sâbit sesli çalgıları akort edilemeyeceği için Türk Mûsikîsi'ne hâkim olmayan perdeler ile Türk Mûsikîsi'ni icra etmekten kaçınırlar. Bununla beraber Türk Mûsikîsi perdeleriyle uyumlu bir saz ile Batı Mûsikîsi eserleri hatasızca ve daha hoş bir şekilde icra edilebilir*" şeklindeki cümlelerinden ve mûsikî nazariyâtıyla ilgili ayrıntılı bilgiler vermesinden hareketle⁶, onun, nazariyâtın yanı sıra sâzendelik bağlamında da Batı ya da Klasik Türk Mûsikîsi sazlarından birine ya da birkaçına iyi derecede hâkim olduğunu tahmin etmekteyiz.

b-) Hânendeliği

"*Mevlevî Âyinleri başta olmak üzere pek çok eseri hocası Zekât Dede (ö. 1897)'den geçmiş olan Kâzım Bey, Musullu Hâfız Osman Efendi (ö. 1920) gibi ünlü bir hânendeden de istifade etmiştir.*"⁷ bilgisi ile, "*Bağlı olduğu Bahariye Mevlevîhânesi'nin müdâvimlerinden olan Kâzım Bey, burada icrâ edilen Mevlevî Mukâbeleleri'nde nutribe çıkar ve "Bariton"*⁸ sesiyle Mevlevî Âyinleri okurdu."⁹ cümlesi, Kâzım Bey'in hânendelik sahasında çok kudretli bir mûsikîşinas olduğunu göstermektedir. Zira, yalnız Dinî Mûsikî'nin değil, aynı zamanda tüm Türk Mûsikîsi'nin en sanatlı eserleri olan ve bestelendikleri makamların - başta en pest ve en tiz perdeler olmak üzere - tüm özelliklerini yansıtan Mevlevî Âyinleri'ni icra etmek için, çok güçlü, pürüzsüz ve aralığı oldukça geniş bir sese sahip olmak gerekmektedir.

Ayrıca, "*Mevlevîliğe intisap eden Kâzım Bey, aynı zamanda Rifâiyye ve Sa'diyye tarikatlarının da muhibbidir.*"¹⁰ cümlesinden hareketle de onun, Arap

⁶ Kubilay Kolukıncı, "Muallim Kâzım Uz'un "Mûsikî Nazariyâtı" Adlı Eserinin İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 2011, Sayı: 16/2, ss. 101-114.

⁷ Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi II*, s. 118; Öztuna, "Uz", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 463; İnal, *Hoş Sadâ*, s. 211; Say, *Mûsikî Tarihi*, s. 509; Özcan, "İsmail Kâzım Uz", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi XLII*, s. 254.

⁸ **Bariton:** Bas (kalın) ile Tenor (ince) arasında yer alan orta kalınlıktaki erkek sesi.

⁹ Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi II*, s. 118; Öztuna, "Uz", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 464; İnal, *Hoş Sadâ*, s. 211; Say, *Mûsikî Tarihi*, s. 509; Özcan, "İsmail Kâzım Uz", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi XLII*, s. 254.

¹⁰ Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi II*, s. 118; Öztuna, "Uz", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 464; İnal, *Hoş Sadâ*, s. 211; Say, *Mûsikî Tarihi*, s. 509; Özcan, "İsmail Kâzım Uz", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi XLII*, s. 254.

kökenli tarikatlardan olan ve zikirlerinde çok hareketli ve coşkulu bir tarzı (Kıyâmî Zikir Usûlü) benimseyen bu tarikatların zikir meclislerine iştirak ettiğini, çok iyi bir hânende olması hasebiyle de bu meclislerde icra edilen zikirlerin yer-zaman ve ritmine uygun İlahîleri son derece mahirane bir şekilde icra etmiş olabileceğini tahmin etmekteyiz.¹¹

c-) Bestekârlığı

Kâzım Bey, büyük mûsikîşinas Musullu Hâfız Osman Efendi'den bolca istifade etmiş ve onun ısrarı ile 1898 yılında Sultânî-Yegâh Makamı'ndaki Mevlevî Âyini'ni bestelemiştir. Mehmed Âkif Ersoy (ö. 1936)'un İstiklâl Marşı'nı da besteleyen Kâzım Bey'in, Türk Mûsikîsi'nin çeşitli formlarında 200 civarında eser bestelediği rivayet edilmektedir.¹² Ancak bunlardan, 1 Âyîn-i Şerîf, 1 Durak, 8 İlahî, 1 Operet, 4 Peşrev, 2 Saz Semâisi, 1 Beste, 29 Şarkı, 26 Marş olmak üzere toplam 73 tanesi tespit edilebilmiştir.¹³

Bestelenen eserlerin sayısında görülen bu fazlalık ve form çeşitliliğinden hareketle Kâzım Bey'in, çok az sayıda mûsikîşinasa nasip olan "büyük bestekâr" ünvanını ziyadesiyle hak ettiğini düşünüyoruz. Ayrıca, henüz genç sayılabilecek bir yaşta (yirmi beş yaşında), "Türk Mûsikîsi'nin, inşa ve üslûpça en yüksek ve en bedîî parçaları olan Mevlevî Âyinleri"¹⁴ âilesi arasında yer alan Sultânî-Yegâh Mevlevî Âyini'ni bestelemiş olması da, onun bestekârlık sahasında son derece kabiliyetli biri olduğunun bir göstergesidir diye düşünmekteyiz.

d-) Nazariyâtçılığı

Muzika-i Hümâyun'daki görevinden dolayı Batı Mûsikîsi'ne; hocaları Zekâî Dede, Hüseyin Fahreddin Dede (ö. 1911) ve Musullu Hâfız Osman Efendi'den dolayı da Türk Mûsikîsi'ne hâkim olan Muallim Kâzım Bey, bu sayede her iki mûsikî türünün amelî ve nazarî yönlerine ait tüm inceliklere vâkıf olmuş, bilgi ve birikimlerini mûsikîşinasların istifadesine sunmak için de, yerine göre muallimlik, sâzendelik ve hânendelik gibi pratik; yerine göre de

¹¹ Tarikatlar ve benimsemiş oldukları zikir usûlleri için Bkz. Yavuz Demirtaş, *XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Tekke Mûsikîsi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

¹² Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi II*, s. 118; Öztuna, "Uz", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 464; İnal, *Hoş Sadâ*, s. 211; Say, *Mûsikî Tarihi*, s. 509; Özcan, *İsmail Kâzım Uz*, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi XLII*, s. 254.

¹³ Öztuna, "Uz", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 464-465.

¹⁴ Suphî Ezgi, *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi*, c. I-V, İstanbul Belediyesi Konservatuar Yay., İstanbul, 1933-1953, c. III, s. 85.

"Hüseynî-Büselik Makamı" adında yeni bir makam icat etme ve mûsikî nazariyatına dair eserler kaleme alma gibi teorik çalışmalar yaparak Türk Mûsikîsi Nazariyâtı'nın oluşup-gelişmesine çok büyük katkılarda bulunmuştur.

Telif etmiş olduğu eserlerde, Kâzım Bey'in, mûsikî nazariyatına dair ileri sürmüş olduğu görüşlerden önemli gördüklerimizi¹⁵ - daha akıcı ve anlaşılır olması bakımından - maddeler halinde aşağıya alıyoruz:

a-) Türk Mûsikîsi, ses sistemi, ritim yapısı, perdelerin zenginliği ve makamların harekete daha müsait olması vs. gibi yönlerden Batı Mûsikîsi'ne göre çok daha zengin ve çok daha üstündür.

b-) Mûsikîde icra yönünden yeterli seviyede olan kişiler nazariyât ilmini de bilmelidir. Mûsikî nazariyatını bilen, ancak bir çalgıyı yeterli seviyede çalamayan bir mûsikîşinas, her hangi bir çalgıyı icra edebilen, ancak mûsikî nazariyatını bilmeyen bir mûsikîşinastan daha üstündür.

c-) "Mûsikî Nazariyâtı" ve "Ses" konusu birbirinden ayrılmalıdır. Ses konusunu bilmeyen bir kimse iyi bir mûsikîşinas olabilir, ancak nazariyâttan anlamayan birinin iyi bir musikişinas olması oldukça zordur.

ç-) Türk Mûsikîsi'nde kullanılan perdeler Batı Mûsikîsi'ndeki perdelerden sayıca daha fazladır.

d-) Her iki mûsikîde ortak olarak kullanılan bazı perdeler, nağme bakımından birbirinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır.

e-) Aslen tek olan mûsikî, gaye-şekil, vezin-usûl ve perde gibi özellikler bakımından birbirinden farklı olduğu için "Türk" ve "Batı Mûsikîsi" olmak üzere ikiye ayrılmak zorundadır.

f-) Türk ve Batı Mûsikîsi'ni iyice anlamak için yapılması gereken şey, bu iki mûsikî türünün nazariyelerini araştırmak ve bu nazariyeler üzerine inşa edilen pratik kısımları açıklamak olmalıdır.

g-) Batı Mûsikîsi'nde, görünürde yirmi dört olan diziler, aslında iki ana dizi olan "majör" ve "minör" dizilerden oluşmaktadır.

ğ-) Batı Mûsikîsi için usûl konusunun kesinlikle bir önemi yoktur ve bu mûsikîye ait sözlüklerde "usûl" kavramı hakkında verilen bilgiler genellikle çok eskiye dayanmaktadır.

h-) Mûsikî vezinlerini gereği gibi anlayamayanlar, mûsikî ilminde asla söz sahibi olamazlar.

¹⁵ Kubilay Kolukıncı, "Muallim Kâzım Uz'un "Mûsikî Nazariyâtı" Adlı Eserinin İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16/2, ss. 101-114.

ı-) Türk Müsiki'sindeki usûller, "basit" ve "birleşik" olmak üzere ikiye; Batı Müsiki'sinde ise, "iki dördlük", "üç dördlük" ve "dört dördlük" olmak üzere üç basit usûle ayrılır.

ii-) Türk Müsiki'si Usûlleri'nin "kuvvetlilik" ve "hafiflik" meselesi, Batı Müsiki'si Usûlleri'nin kuvvetli ya da zayıf vuruşlarına eşit değildir.

J-) Müsiki dilinin harfleri olan ve her kültürde aynı isim ile isimlendirilen "do, re, mi, fa, sol, la, si" notalarının Türk Müsiki'sindeki karşılıkları, "kaba çargâh, yegâh, hüseyinî-aşîrân, acem-aşîrân, râst, düğâh, segâh" perdeleridir.

k-) Türk Müsiki'sindeki yarım perdelerin kullanımı ile Batı Müsiki'si'nin diyez ve bemollerinin kullanımı arasında farklılıklar mevcut olup, Batı Müsiki'sinde, Türk Müsiki'sinde olduğu gibi bir dizinin donanımına aynı anda diyez ve bemol işaretleri konulmaz.

e-) Eserleri

Kâzım Bey'in müsikî hakkında kaleme aldığı eserleri şunlardır:

1- Müsikî Nazariyâtı (İstanbul 1339): Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan 48 sayfalık bu eser, hicrî takvime göre 1339 yılında İstanbul'da basılmıştır. Eserde, esas alınan Batı Müsiki'si Nazariyâtı ile Türk Müsiki'si Nazariyâtı karşılaştırılmış, müsikînin tanımı, perde, ses, usûl, aralıklar, majör ve minör diziler v.s. gibi konulara yer verilmiştir.¹⁶

2- Ta'lim-i Müsikî veya Müsikî Istilâhâtı (İstanbul 1310): Türk Müsiki'si'nin ilk sözlüğü olarak kabul edilen bu eser, Gültekin Oransay tarafından sadeleştirilmiş ve bazı ilavelerle yeni harflere aktararak 1964 yılında Ankara'da yayımlanmıştır. Oransay, bu eserin "Sunuş" kısmında şu bilgileri vermektedir:

"Divân Küğü'nün en büyük ustası Zekâî Dede'nin öğrencisi olan ve kendisi de pek çok küğücü yetiştirmiş olmakla "Muallim Kâzım Bey" ya da "Hoca Kâzım Bey" diye anılan Kâzım Uz'un "Müsikî Istilâhâtı" başlığıyla 1894 yılında yayınladığı kitapçık Divân Küğü'nün basılan ilk sözlüğüdür. Yazarı, henüz yirmi yaşındayken ortaya koyduğu bu eserini daha çok Zekâî Dede (1825-1897)'den öğrendiklerinin ve basılan ilk edvârımız olan Hâşim Bey Edvârı'ndaki bilgilerin ışığında kaleme aldığından, Sözlük, Divân Küğü'nün kuşaktan kuşağa gelen teknik bilgilerini yansıtan önemli bir belge olmuştur."¹⁷

¹⁶ Kubilay Kolukıncı, "Muallim Kâzım Uz'un "Müsikî Nazariyâtı" Adlı Eserinin İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16/2, ss. 101-114.

¹⁷ Kâzım Uz, *Müsikî Istilâhâtı*, Küğ Yayınları, Ankara, 1964, s. 3.

Eserin Arapça çevirisi İbrahim Dakukî tarafından yapılmıştır. Dakukî daha sonra bu esere *el-Müstedrek* adıyla Arapça bir zeyil yazmış ve yazdığı bu eser de 1965 yılında Bağdat'ta neşredilmiştir.¹⁸ Yılmaz Öztuna, "ortada büyük âlimlerin çok kıymetli eserleri dururken, pek de derin bilgi içermeyen bu esere gösterilen rağbeti, birçok esere nasip olmayacak bir şans olarak görmektedir."¹⁹

3- Mûsikî: Şark ve Garp Mûsikîsi'nin Dîyez ve Bemolleri Hakkında (İstanbul 1311): Kazım Bey'in bu kısa eseri, adından da anlaşılacağı üzere, notalar, Doğu (Türk) ve Batı Mûsikîsi'nde notaların isimleri, taksim, makam, diyez, bemol vs. gibi mûsikî nazariyâtıyla ilgili bilgileri ihtiva etmektedir.

4- İbtidâi Nota Dersleri (İstanbul 1332, 1333, 1334)

5- Notalı Mektep Şarkuları (İstanbul 1330)

6- Hayâtü'l-Ervâh: Kâzım Bey'in, Klasik Türk Mûsikîsi'nin son büyük temsilcisi olan hocası Zekâî Dede'den öğrendiği bilgileri kaleme aldığı bu eser, Türk Mûsikîsi açısından büyük önem arz ettiği için bir şekilde bu esere ulaşıp basımının yapılması gerekmektedir.

7- Osmanlı Gençlerine Tuhfe (İstanbul 1333)

Onun, mûsikî dışında ayrıca kaleme aldığı ve Farsça'nın kaidelerini anlattığı **Suâlli-Cevâplı Kavâid-i Fârisî** adlı eseri de mevcut olup, hicrî 1315 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.²⁰

f-) Talebeleri

Üsküdar Mûsikî Cemiyeti'nin hoca kadrosunda da bulunmuş olan Kâzım Bey, Osman Şevkî Uludağ ve Raûf Yektâ ile beraber kurdukları Mûsikî Federasyonu ile Koska Semsî'nde açtığı "Dârü'l-Mûsikî" adlı bir dershânedede mûsikî faaliyetlerini devam ettirmiş ve *Sadettin Kaynak*, *Sadî Hoşses*,

¹⁸ Özcan, "İsmail Kâzım Uz", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi XLII*, s. 254.

¹⁹ Yılmaz Öztuna, bu eser için yapmış olduğu eleştirinin bir benzerini Kâzım Uz'un mûsikîşinaslığı hakkında da yapmaktadır. Mûsikî sahasında yapmış olduğu çalışmalarıyla, yetiştirmiş olduğu talebeleriyle, hânendeliğiyle, bestekârlığıyla ve nazariyâtçılığıyla XX. Yüzyılın en büyük mûsikîşinaslarından biri olan Muallim Kâzım Uz için Öztuna'nın; "Mûsikî ilminde ileri gidememiştir" demesi, anlaşılması ve anlatılması güç bir iddiayı teşkil etmekte ve kafalarda soru işaretleri bırakmaktadır. (Öztuna, "Uz", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 464.)

²⁰ Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi II*, s. 118; Öztuna, "Uz", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 464; İnal, *Hoş Sadâ*, s. 211; Say, *Mûsikî Tarihi*, s. 509; Özcan, "İsmail Kâzım Uz", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi XLII*, s. 254.

Selahattin Pınar, Faruk Ârifî Emhaz ve Şükrü Tunar gibi ünlü isimlerin aralarında bulunduğu pek çok talebe yetiştirmiştir.²¹

Sonuç

Muallim Kâzım Uz hakkında elde ettiğimiz sonuçları maddeler halinde aşağıya alıyoruz:

- a-) Türk Mûsikîsi'nin gelişip-yaygınlaşmasında rol oynayan birçok ünlü ismin de aralarında bulunduğu pek çok öğrenci yetiştiren, bu amaç doğrultusunda okullar açan ve eserler kaleme alan Kâzım Bey, hiç şüphesiz lakabı olan "muallim (öğretmen)" sıfatına fazlasıyla layık bir mûsikîşinasıdır.
- b-) Kaleme almış olduğu eserlerinde, Türk ve Batı Mûsikîsi'ni nazarı açıdan mukayese ederek açıklaması, Türk Mûsikîsi Nazariyatı'nın oluşup-gelişmesine çok büyük katkı sağlamıştır.
- c-) Gerek yapmış olduğu anlatımlarında ve gerekse telif ettiği eserlerinde, başta ses sistemi ve ritim yapısı olmak üzere birçok bakımdan Türk Mûsikîsi'nin Batı Mûsikîsi'nden çok daha zengin bir yapıya sahip olduğunu vurgulaması, yaşadığı zaman diliminde Batı Mûsikîsi karşısında aşağılık kompleksine düşmüş olan mûsikîşinaslara özgüven aşılamıştır.
- ç-) Klasik Türk Mûsikîsi'nin son büyük temsilcisi Zekâî Dede'nin öğrencisi olması hasebiyle Klasik Türk Mûsikîsi'nin, gerek repertuar ve gerekse tavır ve üslûbuyla XX. yüzyıla aktarılmasında âdeta bir köprü görevi görmüştür.
- d-) Çeşitli formlardan iki yüz civarında eser besteleyerek Türk Mûsikîsi dağarcığının zenginleşmesine önemli katkıda bulunmuştur.
- e-) Bestelenen eser sayısında görülen bu fazlalık ve form çeşitliliğinden hareketle, çok az sayıda mûsikîşinasa nasip olan "büyük bestekâr" ünvanını Kâzım Bey'in de hak ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.
- f-) "Yalnız Dinî Mûsikî'nin değil, aynı zamanda tüm Türk Mûsikîsi'nin en sanatlı eserleri arasında yer alan ve bestelendikleri makamların - başta en pest ve en tiz perdeler olmak üzere - tüm özelliklerini yansıtan Mevlî Âyinleri'ni icra etmek için, çok güçlü, pürüzsüz ve aralığı oldukça geniş bir sese sahip olmak gerekmektedir" gerçeğinden hareketle, Kâzım Bey'in hânendelik sahasında da çok kudretli bir mûsikîşinas olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

²¹ Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi II*, s. 118; Öztuna, *Öztuna, "Uz", Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 464; İnal, *Hoş Sadâ*, s. 211; Say, *Mûsikî Tarihi*, s. 509; Özcan, "İsmail Kâzım Uz", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi XLII*, s. 254.

g-) Kâzım Uz'un sâzendeliği, yani hangi enstrüman ya da enstrümanları icra ettiği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamasına rağmen, eserlerinde çalgı âletleri hakkında sarf etmiş olduğu cümlelerden ve mûsikî nazariyâtıyla ilgili ayrıntılı bilgiler vermesinden hareketle, onun, nazariyâtın yanı sıra sâzendelik bağlamında da Batı, ya da Klasik Türk Mûsikîsi sazlarından birine, ya da birkaçına iyi derecede hâkim olduğunu tahmin etmekteyiz.

ğ-) Kâzım Bey'in, Matematik, Mühendislik, Mekanik, Coğrafya, Farsça ve Mûsikî gibi ilimlere, hocalık yapacak ve eser kaleme alacak derecede vâkif olması, Kindî, Farabî ve İbn-i Sina gibi, ilmî bakımdan "çok yönlü olma" özelliğini hâiz eski büyük düşünürleri çağrıştırdığından, onun için "XX. Yüzyılın Bilge Kişisi" demenin hiç de abartılı bir tanımlama olmadığını düşünmekteyiz.

h-) "Mevlevîliğe intisap eden Kâzım Bey, aynı zamanda Rifâiyye ve Sa'diyye tarikatlarının da muhibbidir" cümlesi, XIX. yüzyıl mûsikîşinaslarında görülen "geleneklerin dışına çıkma ve toplumun alışık olmadığı yeni şeyler ortaya koyma" anlayışının²² Kâzım Bey üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir.²³

ı-) Yapmış olduğu çalışmalarıyla Türk Mûsikîsi'ne çok büyük katkılarda bulunan - ki bu gerçeği Gültekin Oransay gibi önemli bir müzik akademisyeni dile getirmektedir²⁴ - böylesine büyük bir mûsikîşinasın bir Rauf Yektâ gibi tanınmaması, kafalarda soru işaretleri oluşturmakta ve; "acaba bu tablonun altında Yılmaz Öztuna gibi yazarların olumsuz görüşleri²⁵ mi yatmaktadır?!" diye bir soruyu akla getirmektedir.

i-) Nota öğretmek gayesiyle kaleme aldığı İbtidâî Nota Dersleri ile Notalı Mektep Şarkıları adlı eserlerinde, Türk Mûsikîsi'nin varlığını devam ettirmede notanın rolüne vurgu yapması, dolaylı da olsa, "eserlerdeki duyguyu körelttiği" gerekçesiyle notaya karşı olanların görüşlerinde yanıldıklarının bir ifadesini de teşkil etmektedir.

j-) Gerek yaşadığı, gerekse kendisinden sonraki zaman dilimlerinde Türk Mûsikîsi ile iştiğâl edenlerin ihtiyaç duydukları bilgileri yazmış olduğu

²² Yavuz Demirtaş, *XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Tekke Mûsikîsi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 209.

²³ Birden fazla tarikata mensup olma haline örnek olarak; hem Mevlevî, hem de Bektaşî olan Hâşim Bey (ö. 1868) ile hem Sa'dî, hem de Mevlevî olan Hacı Fâik Bey (ö. 1891)'i verebiliriz. (Demirtaş, *XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Tekke Mûsikîsi*, s. 123, 126.)

²⁴ Uz, *Mûsikî İstlâhâtı*, s. 3.

²⁵ Öztuna, "Uz", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi II*, s. 464.

eserlerle yazılı kaynak haline getiren Kâzım Bey, hiç şüphesiz Türk Mûsikîsi'nin köşe taşlarından birini teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Bülent Aksoy, "Batılı Gözüyle Osmanlılarda Mûsikî", <http://www.turkishmusicportal.org/article> (4 Kasım 2013).
- Demirtaş, Yavuz, *XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Tekke Mûsikîsi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Ezgi, Suphi, *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi*, c. I-V, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı Yay., İstanbul, 1933-1953.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Mûsikî Literatürü*, İstanbul, 2003.
- İnal, M. Kemal, *Hoş Sadâ*, İş Bankası Yay., İstanbul, 1958.
- Kolukırcık, Kubilay, "Muallim Kâzım Uz'un "Mûsikî Nazariyâtı" Adlı Eserinin İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 2011, S. 16: 2, ss. 101-114.
- Özalp, M. Nazmi, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, MEB Yay., c. II, İstanbul, 2000.
- Özcan, Nuri, "İsmail Kâzım Uz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. XLII, ss. 254-255.
- Öztuna, Yılmaz, "Uz (Muallim Hoca Sakallı Kâzım Efendi)", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, c. I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, ss. 463-465.
- Recep Uslu, "Osmanlılarda Batı Mûsikîsi Teorisi Eserleri: XIX. Yüzyıl", <http://www.turkishmusicportal.org/article> (2 Kasım 2013).
- Rona, Mustafa, *20. Yüzyıl Türk Mûsikîsi*, Türkiye Yay., İstanbul, 1970.